

ЕСЕ. ІНТЕРВ'Ю. РЕЦЕНЗІЇ

УДК 791-51+316.75+17.022.1](477)

DOI: [https://doi.org/10.17721/UCS.2025.1\(16\).13](https://doi.org/10.17721/UCS.2025.1(16).13)

Альона ТИМОШЕНКО, асп.

ORCID ID: 0009-0003-1501-9476

e-mail: timoshenkoalyna@gmail.com

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ОБРАЗ ГЕРОЯ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ КІНЕМАТОГРАФІ.
ІНТЕРВ'Ю З НАТАЛІЄЮ ВОРОЖБИТ

Наталія Ворожбит – українська письменниця, драматургиня, режисерка та сценаристка. Належить до напрямку "нова драма". Лауреатка Премії "Women In Arts"¹ у 2020 році, Державної премії України імені Олександра Довженка² 2021 року – за видатний внесок у розвиток українського кіномистецтва та Шевченківської премії³ у 2022.

А.Т.: *Хто для вас є герой? Кого ви називаєте героєм? Чим сформоване це поняття?*

Н.В.: Мене чіпляє, наприклад, якась історія, підслухана чи своя особиста. І на основі цієї вражаючої осторії герой народжується в моїй уяві. Це, безумовно, якась цікава особистість, але не завжди позитивна, і так частіше. Мене цікавлять люди, які дуже неоднозначні у своїх природі, поведінці, вчинках і досить непередбачувані. У кожній історії я по-різному визначаюся з героєм. І для мене завжди ще складно визначити, хто є головним героєм у моїй історії. Навіть якщо візьмемо п'єсу чи сценарій, то я вам не скажу, хто там є головним героєм. Їх також може бути декілька, хоча в більшості підручників стверджується, що герой має бути один.

А.Т.: *Чи можете ви сказати, що образ героя віддзеркалює певні аспекти суспільства, культури чи історії?*

Н.В.: Для мене це завжди якийсь зріз суспільства або протиріччя двох характерів.

А.Т.: *Як ви створюєте свого героя?*

Н.В.: От я буквально зараз повернулася з Единбургу, де ми вчимо підлітків писати п'єси час від часу. Я знаю теорію, як це робиться: визначається головний персонаж, що він хоче, яка в нього мета. Він обов'язково повинен чогось прагнути, і обов'язково перед ним має бути дуже складний шлях до досягнення своєї мети. Що гірший шлях, то краще. Тобто він має долати якісь, наприклад, перешкоди, розв'язувати якісь конфлікти. Інакше кажучи, він чогось хоче, але щось йому стоїть на заваді.

Розрізняють чотири типи конфлікту. Наприклад, це може бути внутрішній конфлікт героя, він не може собі чогось дозволити. Це може бути й міжособистий конфлікт, коли двоє людей чи троє між собою не можуть домовитися. Це може бути соціальний конфлікт, коли суспільство і різні стереотипи тощо стоять на заваді і заважають героєві досягти цілі. А є ще конфлікт, який не залежить від волі людини, наприклад непоборна сила, війна, хвороба, смерть. Тобто те, на що ти не можеш ніяк впливати. І найкращі ті твори, у яких наявні всі чотири типи конфліктів, а герой має подолати всі ці конфлікти. То, власне, так правильно створювати героя. Крім того, він має досягти своєї мети чи не досягти своєї мети. Але, звісно, в основі стоїть конфлікт, який герой має розв'язати, і це його шлях.

А.Т.: *Герой, який не досягає своєї мети, є героєм?*

Н.В.: Герой, який загинув, не перестає бути героєм. Він може бути переможцем, але це зовсім ознака героя. Герой може програти все. І це теж тип героя, і нам дуже цікаво і важливо стежити за його шляхом. Тобто героїзм у чомусь іншому полягає, у силі його бажань, мотивації і шляху, та те, як він долає всі перепони на своєму шляху. На практиці я все роблю інтуїтивно. Наприклад, героїв у "Кіборгах" я писала досить інтуїтивно за канонами, з усіма архетипами, там можна це проаналізувати.

А.Т.: *Як ви знаходите героїв? Це ваші накопичені спостереження? Коли я дивлюсь ваші фільми, у мене таке враження, що я не кіно дивлюсь, а підглядаю за реальними людьми.*

Н.В.: Якби я не знала цих людей, вони б у мене не вдалися. Звісно, що це спостереження. Будь-який сценарист, драматург має вміти уважно слухати і бути емпатійним. Мені з дитинства цікаво слухати чужі історії. З дитинства захоплювали парадокси, які відбуваються з людьми. Як вони кажуть одне, а роблять інше. Навколо мене завжди була така "кайдашева сім'я". У мене дуже яскраві і колоритні всі родичі, друзі. Щоб описувати інших людей, ти маєш

¹ Премія "Women In Arts" – це незалежна відзнака, започаткована у 2019 році спільними зусиллями ООН Жінки в Україні та Українського інституту. Вона створена в межах підтримки глобальної ініціативи HeForShe, що виступає за гендерну рівність. Основне завдання премії – висвітлити внесок жінок у сферу мистецтва та публічно вшанувати їхній вклад у розвиток української культури. Ця нагорода покликана започаткувати нову традицію в українському мистецькому середовищі, що може стати значущим кроком у культурній еволюції країни та надихнути жінок на подальші творчі звернення.

² Державна премія України імені Олександра Довженка є національною відзнакою, якою вшановують визначні заслуги в розвитку кіномистецтва України. Її заснували з нагоди столітнього ювілею з дня народження Олександра Довженка – видатного представника української культурної спадщини.

³ Національна премія України імені Тараса Шевченка, відома також як Шевченківська премія, є провідною державною нагородою у сфері культури та мистецтва. Вона запроваджена у 1961 році і вважається найвищою формою визнання творчих здобутків в Україні.

їх добре знати. І я їх, здається, добре знаю. Знову ж таки, я мала досить багатовимірне життя: із переїздами, проживанням у різних країнах, зі шлюбами і таке інше. То в мене, напевно, ще й багатий життєвий досвід.

А.Т.: Герой у кіно відрізняється від загального образу героя, який є в суспільстві? Чи він завжди відповідає цьому запиту? Кіно ж створюється трошки пізніше, бо реалізація проєкту займає років зо два.

Н.В.: В ідеалі, кіно має випереджати час. Це герой, який ось-ось прийде, людина, яка буде в суспільстві героєм, бо глядач завжди відчуває в кіно, у серіалах, коли там ідеться про вчорашній день. От, наприклад, тенденція останніх десяти років. Це такі герої, як Доктор Хаус¹. Колись вони були дуже популярними. Усі кіношники шукали "Доктора Хауса", тому що він добряча скотина, але така приваблива. Саме його суперечності дуже чіпляють глядача. Зараз з'явився новий тип героя. Він не новий, звичайно, колись був. Просто зараз він став більш актуальним. Це герой типу "Тед Лассо"². Людина дуже добра, з усім погоджується. Він такий начебто неясковий. І це точно пов'язано з часом. І чому такий герой зараз потрібен? Тому що ми в такі жорстокі часи живемо. Якось інтуїтивно ми відчуваємо, що світ урятує вже не Доктор Хаус. От зараз на часі щось інше. Треба не провокувати і роздратовувати – треба набагато більше.

А.Т.: Сучасний герой прив'язаний конкретно до локації чи він віддзеркалює загальносвітовий контекст?

Н.В.: Ну от Тед Лассо, він же не український герой, але ми розуміємо, що це такий герой сьогодення не тільки для України, а й для всієї Європи, і для світу загалом. У нього багато характеристик суто американських. Але водночас автори зробили його універсальним. Це щось на кшталт вищого пілотажу: зберегти автентичність і зробити універсальним героя. Це дуже важливо. Український герой може бути універсальним, але всі мають розуміти, що він з України. І в нього є контекст своєї країни, свого досвіду.

Мені зараз постійно замовляють п'єси за кордоном. І в мене два завдання: з одного боку, розказати про Україну, а з іншого, щоб іноземці цю розповідь зрозуміли, тому що наш досвід, якщо його розказувати прямо, в лоб, – це буде пропаганда або новини. Треба пам'ятати: те, що зрозуміло нам, не зрозуміло їм. І ми постійно повинні враховувати те, що маємо розказати їм історію про Україну так, щоб вони її зрозуміли, тому що, якщо їх, наприклад, лякати, постійно показувати, що переживає українець, вони закриються. Це якийсь інший досвід, до якого вони не мають стосунку. А якщо спробувати зробити так, ніби це з ними відбувається, так натискати на ті чутливі для всіх кнопки (всім страшно, наприклад, втратити дім, це загальнолюдські цінності), і при цьому, залишаючи інформацію, що це все-таки Україна, то тоді це краще працює.

Наша дорога до глядача, до інших суспільств коротша. І тому треба постійно балансувати в цьому сенсі. Треба так само перебувати в контексті цих людей, щоб розуміти, як для них створювати. Також треба мати на увазі не тільки героя, а й героїню теж. Моя донька такою феміністкою росте: колись, ще зовсім маленькою, вона запитувала, чому в усіх казках герої хлопчики. Тому в мене, наприклад, більшість героїв – це саме героїні, жінки переважно, бо я їх краще знаю. Очевидно, вони складніші, цікавіші і зараз їхній час у якомусь сенсі. Багато в чому. Мені здається, що їм треба більше складних виборів зараз робити, проте в них більше свободи. Багато свободи, але це теж ускладнює вибір. Більше відповідальності, так. І вибір, більше можливостей. Як не помилитися? У тебе немає двох варіантів: пересидіти в Києві чи піти на фронт. А все значно складніше. І діти. Тому в останніх моїх п'єсах виключно жіночі персонажі. В одній п'єсі чотири біженки з різних регіонів.

В іншій п'єсі ідеться про українську сім'ю – жінок, які виїхали: бабусю, маму і доньку. Чоловіки там теж присутні. Ці п'єси поставлено в Німеччині в кількох театрах і в Україні також.

А.Т.: Для вас відрізняється героїня кіно і театру?

Н.В.: По суті, ні. Просто по-іншому організовано спосіб розповіді про героїнь. Трансляції для глядача теж. Наприклад, у театрі ти можеш більше собі дозволити нереалістичних прийомів, більше використовувати якісь абсурдні, протестні речі. Кіно, яке я створюю, більш реалістичне. Театр має набагато більше можливостей. Театральна вистава – і дешевша і швидше готується, це хороший інструмент реагування, та ще й важлива інституція, але в Україні недооцінена, на жаль. Нині, мені здається, якраз таки починається нове дихання театру. А те, що я зараз спостерігаю в нашому театрі, особливо в академічному, це все одно нові якісь варіанти, переосмислені класики. Але добре, що воно все є. Переосмислення, нова інтерпретація теж має бути, проте цього недостатньо. І театр можна було б цікавіше використовувати.

А.Т.: Наскільки зараз ці дискусії, діалоги на часі чи не на часі, наскільки ми готові говорити про те, що відбувається, про події, у яких ми, по суті, живемо. Чи треба все-таки відкласти, почекати і відрефлексувати потім?

¹ "Доктор Хаус" (англ. *House M.D.*) – американський серіал, що розповідає про надзвичайно талановитого лікаря-діагноста Ґреґорі Хауса у виконанні Г'ю Лорі та його команду медиків. Прем'єра відбулася у 2004 році на телеканалі FOX. Проєкт здобув світове визнання та неодноразово відзначений престижними телевізійними нагородами. Ґреґорі Хаус – фахівець із блискучим розумом, але зі складним характером: він замкнутий, саркастичний, схильний до мізантропії, не дотримується соціальних норм і часто діє всупереч правилам. Його поведінка відштовхує пацієнтів і колег, однак саме його нетрадиційний підхід часто рятує життя. Про нього говорять: "Він не порушує правил – він їх ігнорує".

² "Тед Лассо" (*Ted Lasso*) – американський комедійний серіал на спортивну тематику, створений на основі однойменного персонажа, якого Джейсон Судейкіс уперше втілює у рекламних роликах для NBC Sports про англійську Прем'єр-лігу. Прем'єра першого сезону відбулася влітку 2020 року на платформі Apple TV+ і швидко здобула популярність у глядачів. У центрі сюжету – тренер з американського футболу, який працював з командою коледжу, але раптово отримує пропозицію очолити англійський футбольний клуб "Річмонд", не маючи жодного досвіду в справжньому футболі. Спершу йому протистоять і гравці, і фанати, а власниці клубу має свої приховані мотиви, проте завдяки невичерпному оптимізму, гумору й щирості Тед поступово завойовує прихильність нового оточення.

Н.В.: Звісно, треба говорити. Нікуди відкладати. Ми не знаємо, чи буде завтра, куди відкладати. Треба не говорити, треба кричати. У цьому виявлятиметься наша сила, якщо ми будемо це робити. Я наводжу як приклад те, що нам після 2014 року теж усі говорили, мовляв, навіщо там ті "Погані дороги"¹, "Атлантида"², "Бачення метелика"³. Час не прийшов, треба рефлексувати. А після 24 лютого, коли весь світ нарешті зрозумів, схаменувся, що війна – це таки правда, виник величезний запит на твори з України, які розповідають про сучасну російсько-українську війну. В усьому світі зараз показують такі документальні і навіть художні фільми, читають такі п'єси. А якби ми ждали, думали, що треба, щоб пройшов час, а ми потім про це розкажемо, то у нас не було б нічого, жодного доказу художнього про те, що з нами відбувається вже 10 років. По-моєму, це ідеальна ілюстрація того, що треба робити постійно. Тут і зараз. Не всі ці роботи будуть шедеврами, щось відсіється. Якщо ти, звісно, можеш і хочеш, то треба обов'язково робити. Якщо ж у тебе немає мотивації чи якщо твоя мотивація комерційна або якась спекулятивна, то краще не робити нічого.

А.Т.: *Які виклики зараз перед вами, як авторкою, стоять у контексті створення сучасних героїв?*

Н.В.: Виклики такі, що не хочеться повторюватися: я багато всього написала, і тому не хочеться писати більше, ця тема війни виснажила, і реальність стає все страшнішою, а ти вже не можеш писати страшніше, ти просто "не вигрібаєш", і для цього потрібно інший досвід мати. Мені здається, зараз дуже цікаво почути тих, хто воює і воював. Звідти, з місць бойових дій, напевно, прийдуть люди з якимись особливими історіями.

І це той момент, коли я б хотіла мати змогу побути в тиші і, грубо кажучи, нічого такого злободенного не писати, трішки поспостерігати. Словом, немає вже сил і насаги писати про війну. А про щось інше ти просто не можеш писати, це теж зрозуміло. Тому я почала книгу писати в іншому жанрі про 90-ті. Головна героїня цієї книги Галія створена на основі реальної: у в 90-х роках минулого століття ця жінка мала високу посаду. Коли внаслідок розпаду СРСР усе почало руйнуватися, вона намагалася уберегти свій бізнес, який у неї хотіли відібрати. У книзі йдеться про всі ці виклики 90-х, плюс особисте складне життя, і про те, як головна героїня з цим упоралася, і, головне, про цінності, які в неї були на початку історії. Які в нас усіх були цінності? Ми всі дуже хотіли гарно одягатися, хотіли матеріальних якихось благ, але поступово ці цінності почали змінюватися, ми почали рости як суспільство, така метафора у книзі насправді. І через історію цієї Галії ми так ніби проходимо шлях України в той період. Це мені зараз цікаво робити. Воно і актуально все одно виходить, але хоча б не прямо про те, що зараз відбувається.

А.Т.: *Які загальновідомі архетипи в кіно ви, як авторка, використовуєте?*

Н.В.: У п'єси "Зелені коридори" є жінка-жертва, жінка-пристосуванець, жінка того втраченого старого покоління, яка живе своїм радянським минулим, і рятує тварин, і, в принципі, рятує себе саму, і актриса, яка змінюється, яка має перевтілюватися в будь-які іпостасі залежно від ситуації.

А.Т.: *Зараз наша країна у війні, ми всі чекаємо перемоги, більшість із нас по-своєму наближає її, але є відчуття тотальної втоми у всіх: і тих, хто виїхав, і тих, хто тут, і тих, що на фронті, насамперед. Потім у нас буде ще якийсь новий етап, коли війна закінчиться, і, можливо, він теж буде нелегким для суспільства. Тобто ми будемо проходити ще якусь нову трансформацію, так?*

Н.В.: Ну, цей час у чомусь буде складніший. Це дуже відчутно. Але мені про майбутнє важко говорити. Журналісти часто питають мене, яким я бачу майбутнє. У мене якийсь блок щодо бачення майбутнього. Просто хочеться дожити до перемоги. А там вже нехай будуть ці виклики, якимось будемо з ними. Історія свідчить, що після будь-якої війни починається велика депресія, починаються, звісно, економічні кризи та ще й багато людей травмованих. І всі так чекають перемоги, ніби після цього все стане добре. А якщо подумати, добре не стане. Я думаю, що про це й пишуть. Треба йти на випередження і писати про те, яким життя буде. Хороший приклад – це фільм Васяновича "Атлантида". Я знаю, як створювався сценарій. Усе було в реальному часі, але в авторів фільму щось не виходило. І тільки тоді, коли вони вирішили, що дія відбувається в майбутньому... (здається, 2025-й у них), усе одразу вийшло. А після 24-го лютого 2022 року ця картина взагалі стала страшним пророцтвом. Ти її дивишся і просто жахаєшся від такого передбачення. Власне, зараз треба писати про те, що нас чекає після перемоги.

А.Т.: *Як Вам зараз пишеться?*

Н.В.: Ти весь час думаєш, як це сприймуть, як це допоможе Україні виграти війну. Я маю так написати, щоб достукатися до кожного німця чи британця, щоб вони зрозуміли, що ми відчуваємо, що нам треба допомагати. І саме

¹ "Погані дороги" – повнометражна стрічка, у якій Наталія Ворожбит є режисеркою та сценаристкою, знята за її ж п'єсою 2017 року. Фільм складається з п'яти окремих новел, які поєднує символіка доріг. У центрі – життя мирних мешканців і військових на Донбасі під час російсько-української війни. Світова прем'єра картини відбулася 3 вересня 2020 року в рамках конкурсної секції Міжнародного тижня критиків на Венеційському кінофестивалі. Хоча фільм не здобув головної нагороди, його було відзначено спеціальною премією Verona Film Club Award. В українських кінотеатрах стрічка з'явилася в обмеженому прокаті у травні 2021 року.

² "Атлантида" – українська стрічка 2019 року, створена режисером Валентином Васяновичем. Усі ролі у фільмі виконали непрофесійні актори – учасники бойових дій на сході України, волонтери та військовослужбовці. Прем'єрний показ відбувся 4 вересня 2019 року в рамках Венеційського кінофестивалю, на якому фільм здобув перемогу в секції "Горизонти". На знак поваги до стрічки над островами Лідо, де проходить фестиваль, було піднято прапор України. Пізніше "Атлантиду" висунуто від України на здобуття премії "Оскар" у категорії "Найкращий міжнародний фільм". У рейтингу 100 найвизначніших українських кінострічок цей фільм посідає 11-те місце.

³ "Бачення метелика" (*Butterfly Vision*) – українська художня стрічка в жанрі військової драми, створена у 2022 році. Це дебютна повнометражна робота режисера Максима Наконечного. Світова прем'єра фільму відбулася на Каннському кінофестивалі того ж року, а українські глядачі вперше побачили картину в межах 6-го Київського тижня критики в кінотеатрі "Жовтень". У широкий український прокат стрічка вийшла 6 квітня 2023 року. У центрі історії – аеророзвідниця з позивним "Метелик", яка повертається з полону. Її зустрічають близькі та бойові побратими, проте після повернення вона стикається з новими випробуваннями, що змінюють її сприйняття себе та світу довкола.

тут, у цьому місці, починає закінчуватися мистецтво. Тому відповідальність (це я бачу по своїх колегах) усіх їх "накриває", і всі з цим тягарем стикаються. І от як з цим бути? Хочеться писати складних героїв і розуміти мотивацію їх самих. Тобто був певний момент, коли я ще "Погані дороги" писала, коли я намагалася розуміти мотивацію злодія, ґвалтівника, а зараз такі часи, коли вже не хочеться розуміти його мотивації. Просто хочеться "замочити" його і все. Світ став більш чорно-білим, а він для митця має бути не чорно-білим, він все одно має бути складнішим. І тому це, напевно, якоюсь мірою шкодить мистецтву. На щастя, все рівно митці якось знаходять інтуїтивні шляхидесь бути чесними. Коротше кажучи, балансують між чесністю, мистецтвом і відповідальністю, коли основною метою творчості стає не мистецтво, а перемога. Хочеться свободи, хочеться писати про якісь свої жіночі страхи, а час такий, що все це проходить повз тебе, а ти займаєшся більше громадською діяльністю. Натомість творчість передбачає, що ти ще будеш копирсатися у своїх ранках – нікому не цікавих, але теж достатньо універсальних: старіння, і діти, і кохання, і все інше. Чи доживемо до тих часів, коли ми зможемо творити саме так? Доживемо. Світ не буває однаковим, ніколи.

Інтерв'ю з Наталією Ворожбит записано у травні 2024 року.

Alyona TYMOSHENKO, PhD Student
ORCID ID: 0009-0003-1501-9476
e-mail: timoshenkoalyona@gmail.com
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

**THE IMAGE OF THE HERO IN MODERN UKRAINIAN CINEMA.
INTERVIEW WITH NATALKA VOROZHBYT**